

Історія

УДК 94(477.7-074)"1941/1944":[325.451:329.18]:316.48]:82-94(430)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19753459>

**Протиріччя в середовищі нацистської адміністрації на
південноукраїнських окупованих територіях у спогадах Альфреда
Фрауенфельда**

Олександр Володимирович Тішин,

вчитель комунального закладу «Василівський ліцей "Сузір'я"»

Василівської міської ради Запорізької області, кандидат історичних наук,

Запоріжжя, Україна, <https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>**Прийнято: 04.04.2026 | Опубліковано: 25.04.2026**

***Анотація:** У статті досліджено характер внутрішніх суперечностей у середовищі нацистської окупаційної адміністрації на південноукраїнських територіях у роки Другої світової війни на основі мемуарних свідчень Альфреда Фрауенфельда. Основну увагу зосереджено на аналізі взаємовідносин між різними ланками управлінського апарату, зокрема цивільною адміністрацією, військовими структурами та керівництвом рейхскомісаріату «Україна», а також на з'ясуванні причин виникнення конфліктів і їхнього впливу на практику реалізації окупаційної політики.*

Встановлено, що у спогадах мемуариста відображено складну систему підпорядкування, яка характеризувалася відсутністю чіткої ієрархії, конкуренцією між окремими центрами влади та наявністю паралельних управлінських механізмів. Проаналізовано приклади напружених відносин між представниками адміністрації, зокрема втручання з боку вищого

керівництва, використання неформальних інструментів контролю та поширення дискредитуючої інформації як елементів внутрішньої боротьби за вплив.

Окрему увагу приділено особливостям інтерпретації цих процесів самим А. Фрауенфельдом. Показано, що його мемуарний наратив поєднує фактичний матеріал із суб'єктивними оцінками, що проявляється у вибірковості описів, прагненні підкреслити власну управлінську позицію та пояснити причини адміністративних труднощів через дії інших учасників владної системи.

У результаті дослідження доведено, що внутрішні протиріччя були невід'ємною складовою функціонування нацистського окупаційного апарату та істотно впливали на ефективність управління на місцях. Залучення мемуарних джерел такого типу дозволяє поглибити розуміння внутрішньої динаміки окупаційної системи та уточнити уявлення про механізми її діяльності в умовах воєнного часу.

Ключові слова: нацистська окупація, окупаційна адміністрація, південь України, Альфред Фрауенфельд, мемуарні джерела, адміністративні конфлікти, внутрішні суперечності, Друга світова війна.

Contradictions within the Nazi administration in the occupied territories of Southern Ukraine in the memoirs of Alfred Frauenfeld

Olexandr Tishyn,

Teacher at the Municipal Institution «Vasylivskyi Lyceum "Suziria"» of the Vasylivka City Council, PhD in History, Zaporizhzhia, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

Abstract: *The article examines the nature of internal contradictions within the Nazi occupation administration in the southern Ukrainian territories during the Second World War, based on the memoirs of Alfred Frauenfeld. The study focuses on analyzing the relationships between various levels of the administrative apparatus, in particular the civil administration, military structures, and the leadership of the Reich Commissariat «Ukraine», as well as identifying the causes of conflicts and their impact on the implementation of occupation policy.*

It has been established that the memoirs reflect a complex system of subordination characterized by the absence of a clear hierarchy, competition among different centers of power, and the existence of parallel administrative mechanisms. The article analyzes examples of strained relations among administrative representatives, including interference by higher authorities, the use of informal instruments of control, and the dissemination of discrediting information as elements of internal struggles for influence.

Special attention is paid to the peculiarities of Alfred Frauenfeld's interpretation of these processes. It is shown that his memoir narrative combines factual material with subjective assessments, which is manifested in the selectivity of descriptions, the attempt to emphasize his own managerial position, and the explanation of administrative difficulties through the actions of other actors within the system of power.

As a result of the study, it is argued that internal contradictions were an inherent component of the functioning of the Nazi occupation apparatus and significantly affected the effectiveness of governance at the local level. The use of memoir sources of this type makes it possible to deepen the understanding of the internal dynamics of the occupation system and to refine interpretations of its mechanisms of operation under wartime conditions.

***Keywords:** Nazi occupation, occupation administration, southern Ukraine, Alfred Frauenfeld, memoir sources, administrative conflicts, internal contradictions, Second World War.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого осмислення внутрішніх механізмів функціонування нацистської окупаційної адміністрації на українських землях у роки Другої світової війни. В українській та зарубіжній історіографії значну увагу традиційно приділяють політиці окупаційної влади щодо місцевого населення та економічній експлуатації регіонів. Натомість взаємовідносини всередині самого адміністративного апарату Третього рейху на окупованих територіях залишаються менш дослідженим аспектом, попри те, що саме вони значною мірою визначали характер управлінських рішень, функціонування окупаційних структур та особливості реалізації окупаційної політики на місцях.

Особливого значення набуває вивчення внутрішніх суперечностей між різними ланками окупаційної влади, що проявлялися у конкуренції між цивільною адміністрацією, військовими структурами та керівництвом рейхскомісаріату «Україна». Подібні конфлікти впливали не лише на організацію управління, але й на загальну атмосферу в окупаційному адміністративному середовищі, формуючи специфічні моделі взаємодії між представниками окупаційної влади. Вивчення цих процесів дозволяє краще зрозуміти внутрішню структуру нацистського окупаційного апарату та виявити чинники, що зумовлювали суперечливість його діяльності на місцевому рівні.

Важливим джерелом для дослідження цієї проблематики є мемуарна спадщина представників окупаційної адміністрації. Особливий інтерес у цьому контексті становлять спогади Альфреда Фрауенфельда, який обіймав

посаду генерального комісару генерального округу «Крим». Залучення такого джерельного матеріалу відкриває можливість розширити уявлення про внутрішню динаміку окупаційної системи та показати, що вона не була монолітною структурою, а функціонувала в умовах постійних суперечностей і конкуренції між її представниками. Саме тому дослідження взаємовідносин у середовищі нацистської адміністрації на південноукраїнських окупованих територіях крізь призму мемуарних свідчень набуває особливої наукової ваги та сприяє більш комплексному розумінню особливостей функціонування окупаційного режиму.

Аналіз досліджень. Вивчення нацистського окупаційного режиму на території України має тривалу традицію в історичній науці, однак упродовж останніх років дослідницька увага дедалі більше зміщується від загальних характеристик системи управління до аналізу конкретних механізмів її функціонування на регіональному рівні. Суттєвий внесок у розробку інституційних засад функціонування окупаційного апарату здійснено у праці Л. Біліченко [1], де на прикладі генерального округу «Миколаїв» розкрито особливості адміністративно-територіальної організації та реалізації владних повноважень за «нового порядку». Важливе значення для уточнення понятійного апарату має також праця Т. Себти [10], у якій проаналізовано походження та зміст ключових адміністративно-територіальних термінів рехскомісаріату «Україна». Помітне місце в історіографії посідають дослідження О. Гончаренка [2–5; 15], присвячені формуванню та функціонуванню органів окупаційної влади. Автор детально розглядає процес створення управ, їх компетенції та роль у системі управління, а також особливості нормативно-правового регулювання діяльності окупаційної адміністрації. Проблема реалізації окупаційної політики на місцях знайшла відображення у працях Ю. Левченка [7; 8], де проаналізовано функціонування адміністративно-територіальних одиниць у 1941 – 1944 рр.

Автор підкреслює, що характер управління значною мірою залежав від локальних умов та позицій конкретних посадовців, що сприяло формуванню різних моделей адміністративної практики.

Вагоме значення для розуміння регіональної специфіки мають узагальнюючі та локальні дослідження. Зокрема, у колективній праці «Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945» [6] висвітлено основні тенденції розвитку регіону в умовах війни, включаючи діяльність окупаційної влади. У свою чергу, В. Орлянський та О. Тедєєв [9] аналізують функціонування місцевих органів управління в Запоріжжі, що дає змогу простежити складний характер взаємин між німецькою адміністрацією та підконтрольними їй структурами. Окремий блок становлять дослідження, присвячені південноукраїнському регіону. У працях О. Тішина [11; 12] розглянуто адміністративно-територіальний устрій і особливості діяльності цивільного управління на Півдні України. Автор звертає увагу на складність реалізації управлінських рішень, що була зумовлена як об'єктивними обставинами воєнного часу, так і неузгодженістю дій різних рівнів окупаційної влади. У цьому контексті доцільно враховувати і зарубіжні дослідження. Зокрема, у монографії С. Белецци [13], присвяченій становищу Дніпропетровщини в умовах нацистського «нового порядку», простежено особливості функціонування окупаційної політики на регіональному рівні.

Таким чином, наявний масив наукових праць дає змогу ґрунтовно охарактеризувати інституційні та регіональні особливості нацистського окупаційного режиму в Україні. Водночас проблема внутрішніх протиріч у середовищі окупаційної адміністрації, особливо на південноукраїнських територіях, залишається недостатньо висвітленою. Її подальше дослідження, зокрема із залученням мемуарних джерел, відкриває перспективи для глибшого розуміння реальних механізмів функціонування окупаційної влади.

Метою статті є аналіз характеру взаємовідносин і суперечностей у середовищі нацистської окупаційної адміністрації на південноукраїнських територіях на основі мемуарних свідчень Альфреда Фрауенфельда. Особлива увага приділяється з'ясуванню особливостей взаємодії між різними ланками окупаційного апарату, виявленню причин внутрішніх конфліктів між представниками цивільної адміністрації та іншими структурами влади, а також визначенню того, як ці суперечності впливали на процес ухвалення управлінських рішень і практику реалізації окупаційної політики. Важливим завданням дослідження є також з'ясування того, яким чином сам мемуарист інтерпретував адміністративні протиріччя та яку роль відводив їм у поясненні результатів діяльності окупаційної влади на підконтрольних територіях.

Основна частина статті. Альфред Фрауенфельд наступним чином описував свої враження від призначення на посаду генерального комісара генерального округу «Крим» у вересні 1941 р.: «Я не зовсім зрадив цьому наказові, хоча, відчував себе до тогочасної події веселим і був з цим дуже згодним» [14, s. 216]. Також він наводить слова свого меншого брата: «Не створюй собі знову труднощів. Наскільки мені відомо, це особисте бажання Гітлера, щоб ти став генеральним комісаром Таврії» [14, s. 216].

У свої спогадах А. Фрауенфельд підкреслював, що на посаду генерального комісара генерального округу «Крим» претендували представники різних центрів впливу нацистської Німеччини, зазначаючи, що «там були кандидати рейхсфюрера Гімmlера; інші – ті, кого бажав назвати з робочого фронту Роберт Лей; гауляйтер Кох, певна річ, хотів посадити на ці місця своїх людей» [14, s. 217]. Він акцентував свою увагу на тому, що «Кожного, хто мав щось сказати, протягували в кандидати на посаду у цій найкращій області східної сторони» [14, s. 216]. Описуючи обставини свого призначення, А. Фрауенфельд посилається на розмову зі своїм знайомим –

статс-секретарем міністерства внутрішніх справ В. Штуккартом. За словами мемуариста, саме від нього він дізнався про позицію А. Гітлера щодо його майбутньої посади. А. Фрауенфельд наводить характерну цитату, яка, на його думку, відображала мотиви такого рішення: «Крим отримує Фрауенфельд, який ніколи не прислужував і завжди ухилявся, коли я хотів дати щось хороше» [14, s. 217].

А. Фрауенфельд додає: «...ми довго шукали, до тих пір поки ми зрозуміли, що малось на увазі під назвою Таврія. На географічній карті ми її не знайшли. Нам довелося звернутися за допомогою до античної історії...» [14, s. 216]. У подальшому автор пояснює, що лише звернення до історичних джерел дозволило співвіднести цю назву з територією колишнього Таврійського Херсонесу та південних степових районів, прилеглих до Кримського півострова. При цьому А. Фрауенфельд підкреслює, що межі створюваного адміністративного утворення не відповідали історичним масштабам регіону. Він зазначає, що «...новоутворений генеральний округ Таврії знаходився біля півострова Крим... взагалі був в тричі меншим ніж за царського правління» [14, s. 216]. Такі міркування демонструють прагнення автора порівнювати нацистські адміністративні проекти з попередніми імперськими моделями управління, зокрема з адміністративною системою Російської імперії. У спогадах простежується тенденція до історичних аналогій, які використовувалися для обґрунтування нових адміністративних рішень. Звернення до історії Таврійського краю та згадка про володіння родини Воронцових свідчать про намагання вписати окупаційну політику в ширший історичний контекст. Подібні аргументи мали створити уявлення про певну історичну «закономірність» територіальних перетворень, що фактично служило ідеологічним виправданням нацистських планів реорганізації південноукраїнського простору.

У мемуарах А. Фрауенфельда простежується прагнення нацистської адміністрації дистанціюватися від радянської системи адміністративно-територіальних назв і водночас спиратися на історичні або імперські традиції. Автор підкреслює, що при формуванні нової структури управління доводилося свідомо відмовлятися від радянської номенклатури, натомість звертаючись до старих історичних визначень. За його словами, «потрібно було знову братися за давні царські та історичні визначення..., щоб не використовувати радянські» [14, s. 216].

У спогадах А. Фрауенфельда простежуються не лише оцінки ситуації на окупованих територіях, але й опис напружених взаємовідносин всередині самої нацистської окупаційної адміністрації. Описуючи особливості управління, він вказує на неефективність вертикалі підпорядкування, підкреслюючи, що «...вихідна і пряма лінія звітності при Міністерстві Сходу працювала дуже повільно...» [14, s. 226]. Це, за його словами, створювало додаткові труднощі в організації управління та ускладнювало виконання адміністративних функцій.

Особливе місце у спогадах займає характеристика взаємин із рейхскомісаром України – Е. Кохом. А. Фрауенфельд зазначає, що саме з боку керівництва в Рівному виникали основні проблеми, пов'язані з втручанням у його діяльність. Він прямо вказує на практику неформального контролю, зауважуючи, що Е. Кох «...призначив в мої співробітники своїх людей, бо хотів через шпигунів отримувати інформацію про моє неправильне керування...» [14, s. 226]. Це відображає атмосферу взаємної недовіри та суперництва між різними ланками окупаційної адміністрації.

А. Фрауенфельд описує випадок, коли один із керівників департаменту з його адміністрації, «високоінтелігентний доктор технічних наук... був підготовлений для того, щоб стежити за мною» [14, s. 227]. Сам факт наявності подібних функцій у співробітників адміністрації свідчить про

інституціалізацію внутрішнього контролю та поширення практик взаємного нагляду в системі окупаційного управління. Подальший виклад цього епізоду має виразне суб'єктивне забарвлення. Мемуарист подає власну реакцію як принципову, наводячи звернення до підлеглого: «Знаєте, дуже шкода, що людина з такими якостями буде залучена до такої брудної роботи...» [14, s. 227]. Водночас таке трактування потребує критичного підходу, оскільки воно контрастує із загальним характером функціонування нацистської адміністрації, в межах якої подібні практики контролю були звичним елементом управлінської системи. Опис подальшого розвитку подій, зокрема встановлення довірливих взаємин між автором і згаданим співробітником, також слід розглядати як частину наративної стратегії мемуариста. А. Фрауенфельд додає: «Ця людина була одним з моїх найближчих колег, з якими у мене були теплі особисті стосунки...» [14, s. 227]. Наголошуючи на тривалих особистих контактах у післявоєнний період із згаданим співробітником, А. Фрауенфельд фактично зміщує акценти з інституційних особливостей функціонування адміністрації на індивідуальний досвід, що посилює суб'єктивний характер викладеного матеріалу.

У своїх спогадах А. Фрауенфельд підкреслює подвійність підпорядкування генеральних комісарів на території рейхкомісаріату «Україна» та відсутність чіткої ієрархії, що призводило до постійних напружень: «...рейхкомісар України (Кох) не підпорядковувався міністрові окупованої східної області... що, звичайно, завжди призводило до конфліктів» [14, s. 228].

Характеризуючи керівництво окупаційної політики, мемуарист протиставляє різні управлінські стилі. Зокрема, він подає образ міністра східних окупованих територій А. Розенберга як стриманого та відстороненого діяча, зазначаючи, що той був «...тихішою, спокійнішою, філософською людиною» [14, s. 228]. Водночас така характеристика має

виразно суб'єктивний характер і відображає радше особисте сприйняття автора, ніж об'єктивну оцінку ролі цього діяча в системі нацистської влади. Описуючи подальший розвиток конфлікту між А. Розенбергом та Е. Кохом, А. Фрауенфельд згадує про спроби його врегулювання на найвищому рівні. За його словами, «Гітлер дозволив їм обом прийти та запросив їх... у спільну подорож на спеціальному потязі через окуповані території» саме до м. Мелітополь, яке було резиденцією А. Фрауенфельда [14, s. 229].

Водночас А. Фрауенфельд підкреслює змінність територіальної організації управління, зазначаючи, що спочатку він контролював лише материкову частину генерального округу «Крим», а згодом обставини війни призвели до перегляду адміністративних меж, унаслідок чого Кримський півострів так і не був остаточно інтегрований до підпорядкованого йому округу [14, s. 229].

У своїх спогадах А. Фрауенфельд також звертається до опису неформальних практик пересування представників нацистської адміністрації окупованими територіями. Він зауважує, що поїздки нацистських службовців, які з часом ставали дедалі частішими, нерідко супроводжувалися відвідинами його резиденції: «...ніхто не втрачав можливості, щоб потрапити до моєї резиденції, ми тоді їхали по степові до Асканії-Нової...» [14, s. 229]. Цей епізод свідчить про існування своєрідної неформальної комунікаційної мережі всередині окупаційного апарату, де службові поїздки поєднувалися з особистими контактами.

У своїх спогадах А. Фрауенфельд торкається й аспекту міжособистісних конфліктів у середовищі окупаційної адміністрації, пов'язаних із поширенням компрометуючої інформації. Він зазначає, що його сусіди по адміністративній вертикалі генеральний комісар генерального округу «Дніпропетровськ» К. Зельцнер та генеральний комісар генерального округу «Миколаїв» Е. Оперман, які були «протеже Еріха Коха», нібито

обговорювали в Рівному його поведінку, звинувачуючи у зловживанні алкоголем [14, s. 229]. Подібні твердження свідчать про використання неформальних механізмів дискредитації як інструменту внутрішньої боротьби за вплив. Водночас мемуарист намагається спростувати ці закиди, підкреслюючи власну стриманість і наводячи біографічні деталі: за його словами, після 1918 р. він «...не пив відтоді ні вина, ні шампанського...» [14, s. 229]. Такий спосіб аргументації має виразно виправдувальний характер і спрямований на формування хибного позитивного образу автора.

А. Фрауенфельд протиставляє власні відносини з керівництвом рейхскомісаріату «Україна» характеру взаємодії з представниками військового командування, намагаючись підкреслити відмінності між цими середовищами. Зокрема, він зазначає, що «...на противагу моєму ставленню до рейхскомісара України, ставлення до офіцерів було чудовим» [14, s. 233]. Подібна інтерпретація має виразно апологетичний характер і спрямована на формування уявлення про ефективність взаємодії між цивільною адміністрацією на місцях і військовими структурами. Водночас вона замовчує реальні суперечності між різними гілками окупаційного управління, які були характерною рисою функціонування нацистського адміністративного апарату.

Висновки. Проведений аналіз мемуарних свідчень Альфреда Фрауенфельда дозволяє дійти висновку, що нацистська окупаційна адміністрація на південноукраїнських територіях не становила цілісної та узгодженої системи управління. Її функціонування супроводжувалося постійними внутрішніми суперечностями, що виникали як на рівні інституцій, так і у площині міжособистісних відносин. Конкуренція між різними центрами влади – керівництвом рейхскомісаріату «Україна», Міністерством окупованих східних територій, військовими структурами – формувала складну конфігурацію підпорядкування, в якій відсутність чіткої

ієрархії спричиняла конфлікти та ускладнювала реалізацію управлінських рішень на місцях.

Особливо показовими є свідчення А. Фрауенфельда про напружені взаємини між цивільною адміністрацією на місцях та керівництвом у рейхскомісаріаті в Рівному. Зауваження мемуариста щодо втручання з боку рейхскомісара, використання практик неформального контролю та поширення компрометуючої інформації вказують на атмосферу взаємної недовіри всередині адміністративного апарату. Подібні явища свідчать про те, що внутрішня боротьба за вплив була важливим чинником, який визначав характер функціонування окупаційної влади не меншою мірою, ніж зовнішні обставини війни.

Водночас матеріал спогадів демонструє наявність протиріч між цивільними та військовими структурами, хоча сам автор намагається подати ці взаємини як відносно гармонійні. Така інтерпретація потребує критичного переосмислення, оскільки вона відображає прагнення мемуариста представити власну діяльність у вигідному світлі та дистанціюватися від загальних проблем окупаційного управління. У цьому контексті важливо враховувати суб'єктивний характер джерела, який проявляється у вибірковості описів, акцентуванні окремих епізодів та замовчуванні системних недоліків адміністративної практики.

Аналіз спогадів А. Фрауенфельда також засвідчує, що внутрішні суперечності були зумовлені не лише особистісними конфліктами, але й особливостями самої моделі нацистського управління, яка передбачала паралельне існування кількох владних центрів і конкуренцію між ними. Це створювало умови для дублювання функцій, неузгодженості рішень та зростання напруженості в адміністративному середовищі.

Отже, мемуарна спадщина А. Фрауенфельда, попри її суб'єктивність і тенденційність, дозволяє виявити важливі риси функціонування нацистської

окупаційної адміністрації на півдні України. Вона свідчить про те, що окупаційний режим не був монолітним утворенням, а діяв у межах складної системи внутрішніх протиріч, які суттєво впливали на ефективність його діяльності. Подальше залучення подібних джерел у поєднанні з іншими видами документів відкриває перспективи для глибшого дослідження внутрішньої структури окупаційного апарату та механізмів його функціонування в умовах Другої світової війни.

Список використаних джерел

1. Біліченко Л.С. Генеральна округа Миколаїв як адміністративний територіальний орган райхскомісаріату Україна (1941 – 1944 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 2. С. 9 – 17.
2. Гончаренко О. М. Місце обласних управ у системі гітлерівського окупаційного апарату влади: процес створення, службові компетенції, характеристики керівників (1941 – 1942). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2020. Випуск 31. С. 53 – 62.
3. Гончаренко О. М. Обласні управи в західних регіонах Тимчасової військової адміністрації та Райхскомісаріату «Україна»: досвід функціонування (літо 1941 – весна 1942 рр.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 64. С. 220 – 232.
4. Гончаренко О. М. Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2011. 44 с.
5. Гончаренко О. М. Організаційно-правові та адміністративно-територіальні аспекти формування системи гітлерівського окупаційного

апарату влади на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.) *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 78. С. 71 – 74.

6. Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945 / Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко, О. Ф. Штейнле, В. С. Орлянський [та ін.]; Ф. Г. Турченко (наук. ред.). Запоріжжя : Просвіта, 2013. 416 с.

7. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941 – 1944 рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2015. 319 с.

8. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.: монографія. 2017. 402 с. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85387d45-8ae6-4dbc-a571-1ae85d4b92c6/content>.

9. Орлянський В. С., Тедеев О. С. Місцеві органи управління в період окупації на Запоріжжі (1941 – 1943 рр.). Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 332 с.

10. Себта Т. М. Адміністративно-територіальний устрій Райхскомісаріату Україна у термінах і назвах: Походження та сучасне бачення. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4abee80c-f3f2-4d55-8e40-ecd9a5eb20f9/content>.

11. Тішин О. В. Німецьке окупаційне цивільне управління на Півдні України (1941–1943 рр.): адміністративно-політичний та соціально-економічний аспекти : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2020. 20 с.

12. Тішин О. В. Особливості адміністративно-територіального устрою Півдня України під німецьким цивільним управлінням (1941–1944 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. Вип. 48. С. 154 – 160.

13. Belezza S.A. Il tridente e la svastica. L'occupazione nazista in Ucraina orientale. Milano : Franco Angeli, 2010. 245 p.
14. Frauenfeld A. Und trage keine Reu': vom Wiener Gauleiter zum Generalkomissar Krim. Leoni am Starnberger See: Druffel-Verlag, 1978. 303 S.
15. Honcharenko O. Legal regulation of local population behaviour in the responsibility area of the Provisional Military Administration and Reich Commissariat «Ukraine» (the summer of 1941 – winter of 1942). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2021. Випуск 18. URL: <https://eehb.dspu.edu.ua/article/view/226506/227735>.